

El Roc del Migdia (Vilanova de Sau, Osona): un jaciment mesolític atípic?

MIGUEL ÁNGEL PAZ I MARTÍNEZ
ASSUMPCIÓ VILA I MITJA

Fa 11520 anys B.P., en un dels aixoplucs naturals que caracteritzen el relleu de les cingleres vermelles de la vall de Sau, un grup dels anomenats pels arqueòlegs caçadors-recol·lectors, va enterrar un dels seus membres, en aquest cas una dona de 51 anys d'edat. Malgrat que per a l'època la seva edat era avançada, aquesta dona no tenia cap malaltia almenys detectable mitjançant una anàlisi paleoantropològica; només remarcar, pel seu interès per a una posterior recerca específica, el fet que patia una considerable patologia oral, la causa probable de la qual fou un procés osteític d'origen dentari (pèrdua d'un 38 a un 56% del total de dents en vida, nombroses càries a les dents conservades i forta reabsorció en la zona corresponent a les molars de la mandíbula i en la fracció desdentada del maxil·lar superior).

La dona, segons els càlculs fets a partir de les longituds d'ambdós radis i utilitzant diferents mètodes, no era gaire alta: 1,53 m i la seva constitució física en general entrava dins la morfologia protomediterrània, més concretament en la variant gràcil (Turbón, 1983 i 1987).

Val a dir que es tracta d'una de les constatacions més antigues d'aquest morfotipus humà. Les altres cites de mediterranis corresponen a datacions més recents, si bé és veritat que no existeixen en l'àrea mediterrània gaires restes humanes del final del paleolític que hagin estat ben datades en èpoques anteriors o contemporànies. Només a l'abric Paglicci (Palma di Cesnaola, 1973), a Itàlia, en la base del nivell 21, datat entre 23040 i 24720 B.P. es trobà un esquelet masculí que per la forma de les òrbites i la cara recorda el tipus mediterrani, tot i que les proporcions de la resta de l'esquelet l'apropen més al tipus Cromagnon. Altres restes (Meiklejohn, 1986) del mesolític, però més recents, són per exemple, les famoses de Grotta de l'Uzzo i San Teodoro (a Sicília), Culoz, Rastel i Baume de Montclús (Fran-

ça), Moita do Sebastiao i Samouqueira (a Portugal) o àdhuc Duruthy i Urtiaga (als Pirineus occidentals) i tal volta fins i tot els d'Offnet (a Baviera). Tots ells presenten característiques properes al tipus mediterrani, amb diverses influències. Les característiques de l'enterrament ens suggereixen una especial cura en el tractament dels morts, o almenys en el que respecta a aquesta dona en concret. Havien aprofitat un entrant natural de la cinglera com a nínxol i exteriorment ho varen delimitar amb dues grans lloses laterals (95 cm de llarg, 57 d'ample i 20 de gruix l'una, i 71 cm de llarg, 50 d'ample i 23 de gruix, l'altra) i una capçalera (35 de llarg, 52 d'ample i 13 de gruix). Totes elles del mateix conglomerat que forma la cinglera i reforçades lateralment per altres petits conglomerats que servien de suport (YII, Wünsch i Guillamón, 1986).

La inhumació es va realitzar dipositant el cadàver en posició decúbit supí. La part superior del tronc i de les extremitats superiors havien estat mogudes per causes postdeposicionals, igual que el crani que es va trobar en la part corresponent als peus. La resta estava encara en connexió anàtmica.

Dins el reompliment de la tomba hi havia gran quantitat de material: cargols terrestres (44), cargols marins (3), ossos d'au (2), ossos de mamífer mitjà (81), peces de quars (53), peces de calcària (4), peces de sílex (8), còdols (3) i fragments d'ocre (2).

Hem de fer notar, com hem dit abans, el migrat dels nostres coneixements sobre els costums d'enterrament en aquestes èpoques. Bé podem afirmar que, llevat de l'ombra de Morin, la sepultura del Roc del Migdia és la més antiga de la Península. De tota manera, hi ha elements en la descripció que acabem de fer que es retroben en d'altres sepultures d'èpoques o llocs propers. L'esmentat esquelet de Paglicci estava també estès en la mateixa posició. Un avantbraç igualment creuat sobre el cos. Anava guarnit amb una «còfia», un braçalet i una «turmellera» en les quals hi havia, lligades, dents de cérvol. Restes lítiques acompanyaven el cadàver. Res, excepte una gran pedra sobre els genolls, no protegia, però, la inhumació. La sepultura de Los Azules (Fernández Tresguerres, 1980), a Astúries, si bé és una mica més recent (estaria datada entre el 11000 i el 10300 segons Meiklejohn, 1986) presenta unes semblances sorprenents.

Més sorprenents encara són les que es poden veure a l'enterrament de l'Abri Salauze (Escalon, Onoratini, 1976:222-224), construït igualment amb grans pedres. En canvi, la sepultura de la Baume de Montclus (final del mesolític, i per tant més recent que la del Roc) parteix d'un concepte totalment diferent: es tracta d'una tomba ovalada excavada en el terra en la qual es diposità el cadàver doblegat, en posició fetal, sobre el seu costat dret.

La reconstrucció de la dinàmica de la sepultura no es fonamenta en el fet del seu reconeixement visual, sinó sobretot en el seu aïllament com a associació estadística significativa d'ossos humans, lloses i alguns materials concrets. Específicament destaca l'associació amb curculles perforades i pe-

Fig. 1. – Vista general de l'excavació.

tits còdols tacats d'ocre, elements que poden –de moment– ser considerats com a aixovar en espera de noves anàlisis. La resta de materials pertanyen al reompliment. Cal remarcar que l'existència d'aixovar només es pot acceptar quan la presència de materials molt o poc representats a la resta del nivell o amb caràcter al·locton es recolza sobre una significació estadística.

La sepultura es troba en el sector nord-est de l'àrea excavada, àrea que en realitat és només una petita part de tot el jaciment, que té una extensió general de 200 m de longitud per 5-15 m d'amplada.

El Roc del Migdia és un dels tres jaciments (Vila, 1985 i 1987) que, contrariant l'opinió aleshores generalitzada de manca de jaciments paleolítics i mesolítics a la zona, va ésser descobert dins el terme municipal de Vilanova de Sau (Osona) el 1978.

En aquest punt de la comarca d'Osona es troba el contacte entre la serralada prelitoral catalana i la serralada transversal. Les Guilleries pertanyen a la serralada prelitoral, juntament amb el Montseny, mentre que el massís de Collsacabra forma part de la transversal, amb contacte amb el Pre-pirineu (Amat i altres, 1986).

La zona on s'ubiquen els jaciments (Castell Sa Sala, Cingle Vermell i Roc del Migdia) està formada per conglomerats vermells de l'Eocè inferior que donen aquest aspecte tan característic a la vall de Sau i té com a cursos d'aigua més propers el Ter, la riera Major i la riera Moran.

El jaciment del Roc del Migdia va ésser constatat durant la primera campanya d'excavacions sistemàtiques al Cingle Vermell. Està situat només a 200 m d'aquest jaciment, seguint la mateixa cinglera que els constitueix en abrics.

Després d'uns primers sondeigs es va plantejar l'excavació a partir d'una zona central delimitada en els dos extrems per dos grans despreniments de la paret. Aquesta zona té una extensió de 30 m de llarg per 7-10 d'ample i un desnivell d'un 15% en sentit longitudinal.

Des d'un principi es va plantejar l'excavació en extensió per tal de seguir els possibles pisos d'ocupació.

A les campanyes 1984 i 1985, tercera i quarta, els treballs es varen centrar primordialment en l'excavació de dos sòls aïllats des d'un principi. El segon és el que correspon a la sepultura i s'estén des de la part alta (cap a l'oest) del jaciment, fins a la seva desaparició per efectes de l'erosió superficial a mesura que avança cap a l'est, i comprèn una extensió d'uns 45 m². Aquest pis d'ocupació, el més extens i complet, és el que denominem «pis T» i d'ell tractarem fonamentalment en aquesta comunicació.

A nivell general, en la indústria lítica el quars és la matèria primera predominant (82%) seguida pel sílex (61% de la resta), la lidita (22%) i la calcària (11%). El cristall de roca i la quarsita hi són també presents amb un percentatge molt feble. El mode de retoc Simple és el més representat (66%) –especialment rascadors marginals, osques i denticulats i tan sols dos gratadors–, seguit de l'Abrupte (16%) sobretot configurant abruptes indiferenciats. Els burins estan fets d'un sol cop, una vegada marginal i una altra profund, sense més preparació. Amb un 37% el taló pla i amb un 34% el puntiforme són els més freqüents. La indústria lítica recuperada en aquest pis representa el 64% de la de tot el jaciment, fins ara. Els esclats estan significativament més sovint retocats que a la resta del jaciment. Mentre que a la resta són més abundants, significativament, les fractures, aquí hi ha més talons plans; també hi ha més sílex que a la resta, amb diferència altament significativa.

En totes les àrees properes als Pirineus en el mateix moment es troben jaciments que han donat unes indústries que la gent ha classificat o bé com a magdalenianes (en el cas de trobar-se arpons): la Bora Gran, La Vache 2, Les Eglises 8, Dufaure 4, Duruthy 3, etc.; o bé azilianes (segons la morfologia dels arpons o en absència d'aquests): Lourdes, Poëymau CPE, Zato-

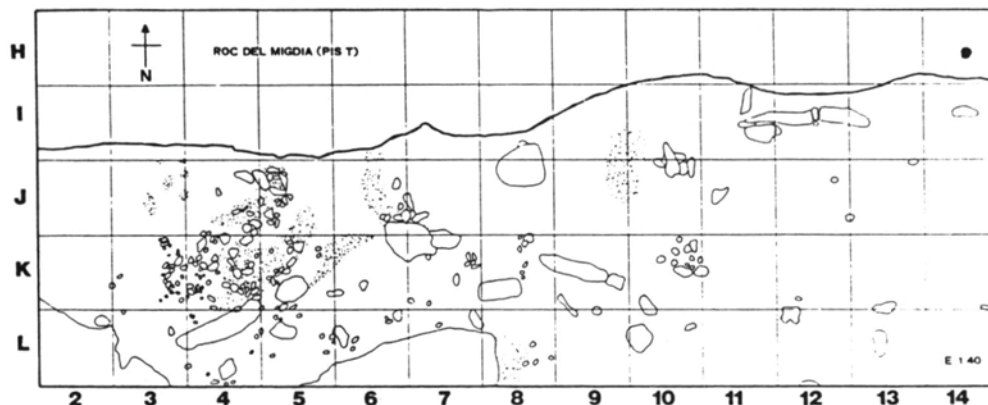

Fig. 2. - Planta de l'àrea excavada.

ya II inf. (vegeu Soler, 1976; Strauss, 1986; Geddes i altres, 1986) o àdhuc epipaleolítiques microlaminars: Abric Gai (Guilaine i altres, 1982). Aquestes indústries contemporànies es caracteritzen per una forta presència de làmines i puntes amb dors, burins i gratadors.

En la mateixa cinglera tenim els dos altres jaciments en què trobem unes indústries amb forta presència d'ascles retocades configurant els temes clàssics del paleomesolític: laminetes amb dors, gratadors, burins, etc.

Així, destaca el Roc com una indústria aparentment molt diferent de la resta: no trobem cap d'aquestes configuracions de les ascles retocades. Aquesta diferència, però, s'ha de vincular estretament, en primera instància, amb la primera matèria emprada. Efectivament, en tots els jaciments esmentats el *chert* o altres primeres matèries de fractura concoïdal són les predominants. Al Cingle, per exemple, el *chert* representa el 70,8% mentre que el quars només és el 21,9% de tota la indústria. Com es pot apreciar, es tracta d'unes proporcions inverses. Aquesta irregularitat, però, no és en realitat completament desconeguda. En nombrosos jaciments als voltants del Pirineu oriental se'n troben, d'indústries amb aquestes característiques, anomenades atípiques: Abri de Dourgne, Grotte des Adoutx, Caune d'Arques, Abri du Roc d'en Bertrand (Geddes i altres, 1986) i el mateix Sota Palou (C.R.P.E.S., 1985). Sempre utilitzant les primeres matèries locals de més fàcil obtenció a la zona: quars, quarsites, lidites, i d'altres roques eruptives. Aquestes indústries tradicionalment es classifiquen com a epipaleolítiques i se situen cronològicament a partir del Xè. mil·lenari abans d'ara; és a dir, un xic posterior a la datació del Roc. El problema, com sempre, és la relativa manca de datacions sobre la qual es construeixen els lligams filètics. Efectivament, en aquesta situació cronològica trobem, precisament al contrari del que suposàvem, les indústries «típiques» del Cingle i no les del Roc. Si afegim a aquest fenomen l'encavallament que apareix en totes les datacions dels complexos industrials que s'havien considerat com a suc-

cessius (recordem que hi ha dates del Xè. mil·lenari B.P. per a indústries considerades magdalenianes) ens adonarem de la necessitat de refer aquests esquemes sobre els quals s'ha vingut funcionant en Prehistòria.

Pel que fa a les restes òssies animals, l'espècie més representada és el cérvol (48%), seguit de la cabra salvatge (29%), el porc senglar, el cabirol, etc. Són abundants els cargols terrestres i marins. Les restes òssies animals recuperades en el pis T representen el 60% del total de les d'animals terrestres. Augmenta la proporció de mamífers de talla mitjana, i baixa la dels altres (micromamífers, amfibis i, especialment les aus). La categoria de cargols terrestres, en especial *Cepaea nemoralis*, està molt ben representada quant a nombre de restes. Aquesta, qualitativament, és la fauna típica de la zona a partir de l'Alleröd. Sempre hi són representats el cérvol, el senglar, el cabirol, la cabra, l'isard i sovint també el toro salvatge i els cargols terrestres. Una altra cosa és la comparació quantitativa. El que més ens sobta no és la comparació general, ja que veiem que les espècies dominants són diferents segons l'orografia de la zona en la qual estan situats els jaciments, sinó que el que crida l'atenció és la diferència que trobem respecte als dos altres jaciments de la mateixa zona. En un moment anterior, en el Castell, el cavall és el dominant, seguit del cérvol. En canvi, en un moment posterior, en el Cingle, igual que el que s'observava a la Balma del Gai són els conills els que dominen el conjunt faunístic.

Les restes carpològiques no són especialment nombroses. Només hem trobat dues restes de pinyons (*Pinus pinea*), tres restes d'avellana (*Corylus avellana*), tres restes de nous (*Juglans regia*) i una resta d'aglà (*Quercus sp.*) (Buxó, 1985). En tots els casos les restes estan carbonitzades.

Tot i que com és natural les restes paleocarpològiques no són nombroses, sí que almenys ens donen una idea de l'existència de l'activitat recollidora. En aquest cas, un altre cop ens coincideix aquesta dada amb les que tenim en jaciments contemporanis en la zona oriental de l'istme pirinenc. Efectivament, a partir d'aquest moment es multipliquen les troballes paleocarpològiques: és el cas de la Salpetre, o el nivell 7 de Balma d'Abeurador, Mas d'Azil o del mateix Cingle Vermell.

En definitiva, de moment, el que podem dir és que el Roc del Migdia respon a l'esquema general de cacera-recol·lecció d'ample espectre que és una de les respostes alternatives a partir del canvi vegetacional.

El paleoambient que es pot reconstruir és el d'un bosc relativament temperat i humit. Aquesta formació és la que realment caldria esperar de la datació feta, que correspon al període climàtic que s'ha anomenat Alleröd. Pertot arreu, en aquesta època es documenta l'extensió d'una vegetació més temperada que l'existent en períodes anteriors. Tot i que al nord-oest i en les cotes més altes dels Pirineus aquest millorament climàtic sembla començar a notar-se una mica més tard (és el cas de Duruthy, Dufaure o Dourgne i la Balma Margineda, per exemple), a la nostra vessant aquest canvi és ja un fet en el 12000 B.P. (és el cas de la Caune de Belvis, la Grotte Gazel) (vegeu Geddes i altres, 1986; Strauss, 1985 i 1986). En el

proper jaciment de la Balma de Gai, Moià (vegeu Guilaine i altres, 1982) ja a partir de 11050 B.P. tenim documentats el *Pinus sylvestris*, *Pinus solzmanni*, *Amygdalus communis*, *Prunus spinosa*, *Prunus mahaleb*, *Buxus sempervirens*, *Juniperus*, *Acer monspessulanum*, juntament amb *Betula verrucosa*, la qual cosa confirma el canvi vegetal que s'observa a partir del 13000 en les anàlisis pol·líniques del Delta de l'Ebre (VII, 1987). Així doncs, a la zona de Vilanova de Sau tindriem representat un moment anterior on encara no s'ha produït aquesta reforestació (Castell sa Sala) i un posterior on ja la trobem consolidada (Cingle Vermell).

Les comparacions establertes fins ara ens demostren que el Roc del Migdia ens ha donat la mateixa evidència arqueològica que altres jaciments més o menys sincrònics de l'itsme pirinenc.

Fins ací es podria considerar com un jaciment més, si bé en el nostre cas aquesta evidència es troba reunida en un sol jaciment.

Què és, doncs, el que és atípic del Roc del Migdia?... El que és realment nou és la metodologia que s'ha emprat en el treball, afavorida per l'excel·lent conservació de la interrelació espacial de les restes.

La metodologia per a la recuperació de les restes materials va ésser plantejada en funció d'una hipòtesi de partida: que la interrelació espacial de les restes reflecteix l'arranjament de l'espai ocupat, entès com a modificació i articulació del mateix en funció de les necessitats socio-econòmiques, és a dir, reflecteix un aspecte important de l'estratègia organitzativa del grup.

Fig. 3. – L'enterrament mesolític.

Així doncs, es va dur a terme un enregistrament sistemàtic de les restes i d'altres elements arqueològics (carbons, cendres, etc.) emprant el sistema tridimensional de coordenades cartesianes Laplace-Meroc (1954) amb algunes variants (Amat i altres, 1986).

Aquest mètode ens ha permès l'aplicació d'un paquet estadístic informatitzat creat específicament per nosaltres (Wünsch i Guillamón, 1987) per tal de:

a) Determinar les associacions d'elements significatives, basant-se en categories rellevants que continguin informació útil per a la contrastació dels nostres pressupòsits inicials (per exemple, la categoria «indústria» ens diu ben poc, en canvi «indústria utilitzada» i més encara la utilització concreta, sí resultaria informativa car li atorga caràcter d'eina i indica un tipus concret de procés de treball).

Les anàlisis realitzades són encara preliminars. En un primer processament mitjançant un test de presència/absència, que permet introduir categories qualitatives, hem emprat les categories de: pedres cremades, pedres no cremades, cendres, carbons, lloses, ossos humans, curculles perforades, indústria total (sílex, lidita, calcària), mamífer mitjà cremat, mamífer mitjà no cremat, cargols comestibles, altres cargols, aus i microfauna. Destaquen dues associacions: sepultura (ossos humans, lloses i curculles perforades) i elements de combustió (cendres, carbons i pedres cremades). La resta de materials presenta un conjunt d'associacions mútues que caldrà aïllar puntualment emprant categories més informatives en nous processaments estadístics.

b) Analitzar la interrelació espacial de les restes separades per categories a dos nivells: determinació del patró de distribució (aleatori o no-aleatori) i establiment del tipus de disposició (aleatori o no-aleatori). Com en el cas anterior, un processament preliminar permet constatar que les distribucions tenen tres elements en comú: no són aleatòries, no són uniformes i són agrupades. Basant-se en la distribució desigual (concentració i/o dispersió) de les categories tractades es poden diferenciar dues zones ben delimitades: zona A (part oest) i zona B (part est).

L'anàlisi específica d'ambdues zones ens mostra una major concentració significativa de restes lítiques i òssies a la zona B, mentre que les restes d'aus i microfauna es concentren en la zona A. Destaca igualment el fet de la concentració significativa de materials als voltants de la sepultura, que sembla jugar un paper polaritzador en la distribució dels mateixos (i possiblement –caldrà contrastar-ho– en el caràcter de l'assentament).

Una primera avaluació de la «funcionalitat» de les dues zones separades indica que la concentració desigual de les restes lítiques i òssies a la zona B es pot correspondre amb el seu caràcter d'àrea de treball i/o habitacle, sense excloure alternativament que es tracti d'una àrea de rebuig de les deixalles.

Nous processaments amb categories més informatives permetran acurar aquestes anàlisis estadístiques i les consegüents explicacions.

La complementació entre les associacions d'elements aïllades i els resultats de l'anàlisi de les interrelacions espacials de les restes materials es mostra com una poderosa eina a l'hora de descriure objectivament l'evidència arqueològica. No obstant això, serà la conjunció d'aquest tipus d'anàlisi amb la resta la que permetrà de formular millor hipòtesis explicatives sobre la dinàmica dels assentaments humans.

Aquesta distribució tan interessant de les restes en l'assentament, sobretot quant a les restes òssies –ja que el que les restes lítiques siguin majoritàriament de quars ha implicat endegar un projecte específic de cara a solucionar la problemàtica implícita en aquest tipus d'indústria que encara no ha donat resultats–, ens dóna potser la millor prova del factor d'aportació de les diferents categories de fauna establertes.

Sembla prou clar que els mamífers de talla mitjana han estat, pràcticament tots, aportats per la gent, encara que també els carnívors petits poden haver-hi contribuït. De tota manera, ens sembla més probable que la influència d'aquests últims hagi estat més en el sentit de fer desaparèixer restes que en el d'aportar-les.

Com ja hem apuntat anteriorment les restes de microfauna s'associen significativament amb les d'avifauna, formant una agrupació homogènia i perfectament situada en una zona límit de la visera de l'abric. A partir d'aquesta associació diferencial es pot establir una determinació tafonòmica molt més acurada: reflectiria, en aquest cas, un tipus d'aportació natural quant a la microfauna, relacionat amb les rapinyaires o a factors lligats a la nidificació en la paret de l'abric.

Fins ací doncs, els primers resultats aconseguits després de quatre curtes campanyes d'excavació. El fet que no es doni a aquest jaciment la importància que té (la sepultura adscrita a un nivell d'ocupació, associacions d'elements clares, entre les quals destaquen diversos fogars, bona conservació de les restes, la seva especificitat dins el període cronològic en què s'emmarca...) ha fet que les subvencions concedides hagin estat del tot insuficients. Aquesta realitat ha fet que dediquéssim les dues últimes campanyes fonamentalment a la consolidació, imprescindible per altra banda per a poder continuar treballant, perquè no ens permetien ni tan sols d'aconseguir la infraestructura mínima necessària per a un jaciment d'aquestes característiques i en el qual es vol aplicar una metodologia específica. Per totes aquestes raons les nostres «conclusions» només poden ésser descriptives i no explicatives com voldríem.

BIBLIOGRAFIA

- AMAT, T. *et alii* (1986): *Roc del Migdia. Memòria de les excavacions, 1981-86* (inèdit).
- AMAT, T. *et alii* (1986). «Noves propostes per a la praxis arqueològica». *VII Reunió de Paleolítistes de l'Estat Espanyol*. Girona.
- BUXÓ, R. (1985): *Dinàmica de l'alimentació vegetal a partir de l'anàlisi de llavors i fruits. Interès del seu estudi per la reconstrucció de la dieta vegetal antiga humana*. Tesi de Llicenciatura Univ. Autònoma de Barcelona.
- C.R.P.E.S. (1985): *Sota Palou. Un centre d'intervenció prehistòric postglaciar a l'aire lliure*. Diputació de Girona. Estudis Arqueològics. Sèrie Monogràfica n.º 5.
- ESCALON DE FONTON, M.; ONORATINI, G. (1976): L'Abri Cornille à Istres (Bouches du Rhone), *Bulletin et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris*. Série XIII, 10:89-110.
- FERNÁNDEZ TRESGUERRES, J. A. (1980): *El aziliense en las provincias de Asturias y Santander*. Centro de Investigación y Museo de Altamira. Monografías 2.
- GEDDES, D.; BARBAZA, M.; VAQUER, J. i GUILAINE, J. (1986): «Tardiglacial and Postglacial in the Eastern Pyrenees and Western Languedoc (France)», *British Archaeological Reports, International Series*, 284:63-80.
- GUILAINE, J. *et alii* (1982): «Prehistoric Human Adaptations in Catalonia (Spain)». *Journal of Field Archaeology*, 9:407-416.
- MEIKLEJOHN, C. (1986): «Old Bone, New Dates: Recent Radiocarbon Results from Mesolithic Human Skeletal Remains», *Mesolithic Miscellany*, 7-1:9-16.
- MEIKLEJOHN, C. (1986): «Further Radiocarbon Dates Relevant to an Azilian Burial in Spain», *Mesolithic Miscellany*, 7-1:17-19.
- PALMA DI CESNAOLA, A. (1973): «Recenti scoperte nella Grotta Paglicci», *Economia e Società nella Magna Grecia. Congrès de Tarento*, :377-387.
- SOLER, N. (1976): «La Bora Gran d'en Carreras», a Canal, J. i Soler, N. (eds). *El Paleolític a les comarques Gironines*. Girona: 156-157.
- STRAUSS, L. G. (1986): «The End of the Palaeolithic in Cantabrian Spain and Gascony», *British Archaeological Reports, International Series*, 284:81-116.
- STRAUSS, L. G. (1986): «The Azilian of Abri du Faure (Sorde-L'Abbaye, Les Landes, France)», *Mesolithic Miscellany*, 7-1:1-7.
- TURBÓN, D. (1983): «El esqueleto del Roc del Migdia» (11.520 B.P. (Vilanova de Sau, Barcelona)). *III Congreso de Antropología Biológica de España*. Santiago de Compostela, 1983.
- TURBÓN, D. (1987): «Epipalaeolithic remains from the northeastern of the Iberian peninsula», *Proceedings of the Second Symposium on Upper Palaeolithic, Mesolithic and Neolithic Populations of Europe and the Mediterranean Basin*: 6-10, Tel Aviv, September 1987 (e.p.).

- VILA, A. (1985): *El «Cingle Vermell»: assentament de caçadors-recol·lectors del Xè. mil·leni B.P.* Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 5. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- VILA, A. (1987): «L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau)», *Cypsela*, VI: 111-123.
- WÜNSCH, G. i GUILLAMÓN, C. (1987): *Proposta Teòrico-Metodològica per a l'anàlisi de les interrelacions espacials dels elements arqueològics*. Tesi de Llicenciatura Univ. Autònoma de Barcelona.
- YLL, E. I.; WÜNSCH, G.; GUILLAMÓN, C. (1986): «Metodologia instrumental per a l'estudi de sepultures mesolítiques». *Cota Zero*, 2:14-19.
- YLL, E. I. (1987): «Arqueologia i Palinologia en el Llevant peninsular durant el Tardiglacial i Postglacial». *Cypsela*, VI: 15-21.